

Vallás és nemzetiség.

A Székelyföld kis falvai a völgyek ölné vagy a hegyek alján sűrű közelségben helyezkedtek el egymás mellett. Egymástól távolságuk átlagban aligha több 5 km-nél. Aki ezeken keresztül haladott a múltakban, jóleső érzéssel szemlélte az építkezések azonos jellegét, erdélyi sajátosságát. Aki ezeken ma áthalad, azok csaknem mindenikében a székely építkezési jellegtől eltűnt, új, ormatlan, túlméretezett, két tornyozott, kupolás, — rendszerint sárgás alapszínezetűre mázolt templomot lát, — melyek az ókori görög stílust utánozzák, több-kevesebb sikerrel és ízléssel. Ezek a megszállás 22 éve alatt épített görög-keleti templomok, többjének építése még ma sincs befejezve, — s melyek ma már, — zárt ajtókkal, rendszerint a falu legszebb helyén némán tétlenkednek.

A joguralom idejében az egy egyházhoz tartozó hívek építettek maguknak templomot, — ha annak szüksége fennforgott, s ha az építéshez szükséges anyagot a hívők összehordották. A román uralom alatt a jogszabály sutba dobott. Épültek e templomok ott is, hol egyetlen görög-keleti vallású hívő sem volt, — s épültek ott is, hol a hívőknek rendszerint a faluk szélén a kis templomuk meg is volt. Épültek ezen szükség nélkül, — épültek rendeletre. Nem a hívek igényelték templomot, hanem a templomhoz kellett hívőt teremteni.

Amely székely községben nem volt görög-keleti, ott rendszerint megjelent legelőbb egy odahelyezett román tanító, — akadott bőven, mert Kultúrznának nevezték ki a Székelyföldet, — s a kétszeresre emelt fizetésre mindig akad vállalkozó. Ugyanoda nevezték ki rövidesen egy román jegyzőt, s így már voltak ketten, kik imaházat igényelhetek. Nevezetteket nyomon követte a felekezeti, vagy magyar állami iskola bezárása, s a gyermekeknek a román állami iskolába áthajtása. Ekkor jött a névelemzés, melynek során azt állapították meg, hogy a Kozmák, Szőcsök, Vajdák stb. nem székelyek, hanem elmagyarosodott románok, s meg-

indult a hatóságilag támogatott görög-keleti vallásra térítés minden erővel, minden eszközzel. Akadott, — bár nagyon kivételesen, de akadott, — ki a reá irányított támadások és csapások súlya alatt összeroskadott, s így görög-keletivé vált a falu egy-két őslakója is. Görög-keletivé, mert az az államvallás. A szám tovább nem volt fontos, — hisz egyetlen egy is elég volt ahhoz, hogy nevében a templomépítés szorgalmaztassék.

A többit elvégezte egy odaküldött, rendszerint ifjú lelkész, a tanító, a jegyző, a szolgabíró, s így tovább. A papot ellátták agrárkisajátítás útján elvett kanonikus földekkel, a templomhelynek kiszemelt területet odaajándékoztatták — nesztelenül — az egyháznak, közmunkára kirendelték a falu más vallású lakóit, a községi és megyei költségvetésben felvették az építési költségeket, következtek az önkéntes megajánlásnak nevezett kényszeradományok, valahonnan ajándékok, kiutalások stb. s megalakult a görög-keleti egyházközség és felépült a görög-keleti templom.

Erdély minden időben a hit- és vallásszabadság terén úttörő és útvezető volt. A különböző vallásfelekezetek hívei a legnagyobb egyetértésben éltek úgy az egymás melletti, mint az ugyanazon politikai községben is. Volt és ma is van arra eset, hogy a különböző hitfelekezetek hívei ugyanazt a templomot használják istentiszteletek céljaira. Ez erdélyi sajátosság, mely az amúgy is szép Erdélyt, a jó Isten szín pompás kertjévé varázsolta és varázsolja.

Ezek előrebocsátása után előtérbe nyomul az a kérdés, hogy miért kellett a román uralom szomorú ideje alatt a történelmi úttöréstől letérni? visszaélésekkel és hatalmaskodásokkal életképtelen egyházközségeket, s futóhomokalapra templomépítéseket kikényszeríteni? Ennek egyedüli indokai Jorga úr és társainak azon mesebeli állításában véljük megtalálni, hogy a székelység elmagyarosodott románság. E tévhitet törekedtek a templomépítés útján úgy a jelenben, mint a jövőre aláfesteni.

Tették Potemkin-féle megalapozással, mit tagadhatatlanul bizonyít az, hogy a bécsi döntés után nyomban nyomtalanul eltűntek a pópa, a tanító, jegyző stb. bevezényelt román görög-keletiek, az átkényszerített őslakó pedig sietett ősi vallására és egyházába visszatérni. Elfogytak, kifogyott a hívők száma és ma ott áll üres, néma bezárt templom hívők nélkül, és várja az állam-

hatalom rendelkezését, hogy mi is történjen vele. Napnál világosabb, hogy nem hittérítő, vagy hiterősítő célból építettek, hanem pusztán románosítás célzatú kísérletek voltak ezek. Az egyházat, a vallást próbálták meg a románosítás eszközéül hihasználni, hisz ennek nem közönséges sikereivel dicsekedhetnek már a múltból is, miként ezt Szolnok-Dokoka-, valamint Hunyad- stb. megyék románosítási eredményei tanúsítják.

Nem mondunk újat, amikor megállapítjuk, hogy a görög-keleti egyház mindenkor készséggel vállalkozott e dicstelen szerepre, s sikereket biztosított azzal, hogy a magyar görög-keletieknek mindenkorifjúságát, az ebből származható értelmiségét, s fokozatosan a családokat elrománosítania sikerült.

Vessünk egy röpke pillantást a múltakba is. Ne értsük a gör. keleti vallásnak hitágazati részét, foglalkozunk csak a szervezett egyház nyelvkérdésével.

Egy hittérítő, egy egyházfő előtt lehet közömbös a nyelv, a magasságban lakó Istennek egyforma kedves a hívő lélek imája. Az áhítat, mely égbe száll, már levetkezte a megnyilatkozás mikéntjét; harangzúgás, emberi hang, kis pacsirta éneke egyformán, mint tiszta áhítat jelentkezik az Egek Ura előtt. Azonban a kerek föld egy bizonyos részén lakó, s nemzetet alkotó hazafi előtt, már kiváló jelentősége van a megnyilatkozás mikéntjének is, és pedig elsősorban a görög-keleti vallásnak. Ez egyházszervezet ugyanis a gyakorlatban nem mint dogma, hanem főleg, mint nemzetiség jelentkezik. Ezzé teszi az, hogy szervezete az úgynevezett synodalis-episcopalis alkotmány. Vagyis a synodus legfőbb törvényhozó és kormányzó-testület. Ebben pedig nemcsak a bizánci császárság, hanem példanyújtás alapján és után a görög, bolgár, szerb, orosz és román egyházszervezetekben is az államfők maguknak biztosították az irányító hatalmat, s így a görög-keleti egyházszervezet a világi hatalom eszközévé, annak céljai végrehajtójává vált. A minden oroszok cárja a görög-keletieknek nemcsak védője, de legfőbb „főpapja“ is volt. Minthogy a trullai zsinat 38 kanonja szerint az egyházkerületek beosztásánál tekintettel kell lenni az egy országok politikai organisatiójára is, e vallás a föld minden részén nemzeti alapon szerveződött, s mint ilyen nemzeti létét vallási intéciókkal is biztosítja. Egységes köztük csupán a dogmai rész: a hit; — de a nyelv: a népek nyelve.

Ez alól egyedül szomorú kivétel hazánk. Hazánkban — ma már történelmi tény, — hogy Bulcsu és utána Gyula vezérek már a X. században Bizáncban felvették a görög-keleti hitet. Az utóbbi Hierotheos nevű szerzetest is magával hozta, ki utóbb Magyarország püspökévé is szenteltetett. Több görög-keleti zárda és monostor alapítását is bizonyítják történelmi okmányaink, s így kétségtelen, hogy a görög-keleti magyarok száma jelentős volt. A nyugati kereszténység terjesztésével ezek száma fogyatkozott ugyan, de mivel az 1215. évben tartott laterani zsinat úgy rendelkezik, „hogy a görög szertartású magyar egyházakba igazhitű papok küldendők“, kétségtelen, hogy még akkor is tömegesen voltak. A monostorok és hívők idők folytán tovább morzsolódtak, de még az 1836: III. t.-c. 5. §-a is azt mondja: „az ó-aradi oláh mesteri és papi előkészületű intézetben magyar nyelven tanító szék felállításáról Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog“. Utóbb még az 1848: XX. t.-c. 8. §. tárgyalásánál is az a rendelkezés, hogy „görög nem egyesültek vallásbeli és iskolai ügyek iránti intézkedésre összehívandó congressus tagjai a különböző nyelvű népességre való tekintettel aránylagosan választandók, s az 1868: IX. t.-c. 9. §. szerint görög-keleti vallásnak se nem szerb, se nem román ajkú hívei ezentúl is meghagyatnak mindazon jogaikban, amelyeket egyházközségi s iskolai ügyek önálló intézkedésében, szertartási nyelvük szabad használatában, mint szintén egyházközségi vagyonuk és alapítványaik kezelésében eddig gyakoroltak.“

Az 1868: IX. t.-c. keletkezését érdemes részletesebben ismertetnünk, mert az kényszerhelyzetben született és lázas sietséggel öltött testet, s annak fogyatékoságokra fajunkra felette hátrányosak. Ugyanis e törvény szülőboka a már bekövetkezett tények kényszerű legalizálása volt. A kényszer sürgősségét a kiegyezés folytán beállott tömeges törvényhozás szüksége írta elő. Tárgyalása során már a bizottság előadója (Kacsokovics Ignác) kiemelte, hogy 1865 évben az 1848: évi XX. t.-c. 8. §. alapján tartott, de a törvényben körülírt számban össze nem hívott congressus, az addig egy szerb érsekséget külön szerb, és külön román érsekség alá kettőbe osztotta, s ezt a felség aprobálta. Ez eredményt, mint már az életbe átment és százezrek megnyugvását eszközölő tény, törvényesíteni szükséges. Bevégzett tények pusztá törvényesítése tehát e törvény. Ennek ismeri el maga Br. Eötvös miniszter is javaslatának kereteit, elannyira, hogy ha a tárgyalás küszöbén a gör.

keleti görögök kérvénnyel nem járulnak a törvényhozás elé, a hitű magyar és más nemzetiségű görög-keletiekről még említés sem tétetett volna. E megmozdulás után terjesztette be a miniszter az 1868. május 1. tartott ülésen törvényjavaslatnak módosító szövegét, mely a fennebb ismertetett 9. §. szerint emelkedett törvényerőre.

Már e módosítás előterjesztésénél Nyári Pál képviselő hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat nincs kellően előkészítve, s annak az osztályokhoz való visszaútasítását javasolta, s Bonis Samu hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslattal a görög-keleti magyar ajkú lakosságnak érdekei is vannak érintve, „s azok felett könnyelműen határozni nem szabad“. — Szenvedelmes vita indult meg felette, mivel azonban a nyombani tárgyalást nemcsak a szerbek és románok szorgalmazták, hanem támogatásukra Szász Károly későbbi jeles püspök, sőt maga Tisza Kálmán is felvonultak, — a nyombani tárgyalást a többség elrendelte. Az érdemleges tárgyaláson bőven elvitáztak afelett, hogy az orthodox, vagy gör. keleti egyház használata jogosult-e? de Nyári Pálnak azt a módosítását, hogy a sem nem szerb, sem nem román gör. keleti hívek a két metropolitától különválásra kifejezetten feljogosítsanak, „mint a szétválásra egyenesen felszólítót“ elvetik.

Nyilatkozott a szerbek részéről Sztojakovics Sándor, kijelentvén, hogyha a se nem szerb, se nem román hitsorsosaik kívánalmaik találkozik, nekik semmi kifogásuk a kiválás ellen ugyanazon módon, mint a románok szétváltak tőlük és nyilatkozott a románok nevében Babes Vince, kijelentvén „nincs ellene, hogy számukra is a különválás megadassék, de „úgy szeretném a szakaszt szerkeszteni, hogy az nemcsak a szélszórt görögökre, de a többi hasonló sorsú görög-keleti hívekre is, s különösen az Erdélyben nagyszámmal levő cigányokra is kiterjesztessék, mert azt a jogot, melyet igénybe veszek nemzetem javára, megengedem bárki számára is, csak a maga rendjén és útján kérjék.“

Mindezekből az állapítható meg, hogy a görög-keleti magyar egyház szervezése ellen komoly elvi kifogás nem emeltetett és nem emelhető. Ennek jogos voltát, nemcsak a törvény, de az érdekelt egyházaknak a törvényhozásban résztvett vezérei is kifejezetten elismerték és biztosították.

És most nézzük miként állunk és minő számú hazánkban a magyar nyelvű és nemzetiségű görög-keleti hívők:

az 1930-as népszámlálás adatai szerint Csonka Magyarország lakói közül görög-keleti 39.839 lélek, melyből magyar 15.554 lélek. A többiből is azonban még 12.190 lélek tud magyarul.

Erdélyben az 1900 évi statisztikai kimutatás szerint 31.833 gör. keleti magyar élt, melyből mintegy 26000 lélek a székelyföldön, főleg Háromszék-, Csík- és Udvarhelymegyékben. Háromszék megye népességéből volt görög-keleti 18·8% és görög kath. 1·8%, összesen 20·6%, — viszont a megyéből román nemzetiségű 14·3%, tehát görög-keleti magyar volt 6·3%, mintegy 10.000 lélekszám.

A román uralom alatt tűzzel-vassal végrehajtott kényszerítésekkel e szám felnövekedett volt bizonyára, azonban a kényszer elmúltával ma mindenesetre a rendes arányszámra csökkent vissza. A még fel nem dolgozott mostani népszámlálás fogja a pontos adatokat nyújtani, melyeket érthető érdeklődéssel várunk.

Előtérbe tölul a kérdés, hogyha a görög-keleti magyarság minden szervezettelenség, minden szenvedés dacára oly tiszteletreméltóan kitart magyarsága mellett, mi annak oka, hogy egyházi szervezettségéért nem indít élet-halál harcot? Szomorú, de tény, hogy a magyar görög-keleti testvéreinknek nincs értelmisége, — középosztálya, — nincs ifjúsága s így nem lehetnek prófétái sem. Ugyanis a mindenkori ifjúságát, s az abból kinövő értelmiségét a vallás köpenye alatt elragadja a nemzetiség, — mert még eddig gondoskodás nem volt arról, hogy a magyar görög-keleti gyermeknevelés az ősi magyar szellemben történjen. A nemzeti jellegből kivetkeztetés elkezdődött már a bölcsőnél. Magyar görög-keleti papnevelés nincs, a kiküldött román pap kereszteli meg a gyermeket, a szülők által nem is értett idegen nyelven. E lelkész és a kántor igyekszik a tanítóval egyetemben a rendelkezésükre álló eszközökkel a benyomásokra fogékony gyermek lelkébe már otthon besuggerálni, hogy ő nem magyar, hanem román nemzetiségű. A vallás színezete alatt s alapítványok élvezete ígérete és nyújtásával további nevelésre a gyermek görög-keleti iskolába kerül. Másutt nevelési segítségre nem is gondolhat, mert a felekezetek szegénysége még a magát sem gyámolíthatja megfelelő mértékkel. Az állam részéről pedig a múltban nemcsak alapítvány, de érdeklődés sem nyilvánult meg.

A görög-keleti főiskolákban így a felekezetiség színezete alatt valóságos nemzetiségű elnevelés folyt és foly.

A többség tömege, az ott hallott elnyomatás állandó hangoztatása, az érvényesülhetés ambíciója elkábítják, s megmételeyezik a gyermekifjú lelkét, s midőn a gyakorlati életbe kilép, már nemcsak elfeledte, de meg is tagadja magyar származását, nemcsak nem válik apostolává a magyar görög-keleti egyházszervezet kiépítésének, hanem még öntudatlanul is törekedik a hozzátartozókban a román érzetet éleszteni, s azok románosítását is előmozdítani. Így saját faja apostoli hivatásának teljesítése helyett, románosításnak válik munkatársává. Környezetével, magasabb értelmiségével természetesen hatással van az őt szerető, és benne reménykedő szülőire és testvéreire, s így majdnem észrevétlenül előbb egy család, utóbb a rokonság, később a többség, a magyarság a vallás köpenyége alatt a románosítás zsákmanóvá válik.

Ha van a Székelyföldön románosítás, az kizárólag a vallás köpenye alatt folyt és foly. A bankok létesíthetnek alapokat, teremthetnek középosztályt, de mindez nemzeti államunkra csak akkor válik végzetes jelentőségűvé, mikor a vallás levezető csatornáján válik befejezetté. Szomorú valóság, de az alsóbb műveltségű néposztályok mezején a vallás levezető csatornája erősebb, mint a nemzetiségé. A székely még a túlvilágon is székely marad mindaddig, míg görög-keletivé nem válik, de ez képes őt is kivetkőztetni még faji jellegéből is.

Íme az összefüggés a vallás és nemzetiség között. Ennek következményeit kell levonnunk, ha a ma még magyar nemzetiségű mintegy 50—60.000 görög-keleti magyar lelket a fajunk részére megtartani, megmenteni akarjuk. Az nem elég ma már, hogy Békésen, Békéscsabán, Gyulán, Szentesen, Szegeden stb. szétszórta egyes magyar szertartású görög-keleti egyházközségek alakulnak. Ez legfennebb felhívás, figyelmeztetés a cselekvésre. Tömörülésben, egységben az erő. Meg kell teremteni a magyarnyelvű görög-keleti egyházszervezetet, püspökséget. Ez állami feladat, melynek legyőzhetetlen akadályai nincsenek, a fennebb ismerettek szerint. Ez a Székely Társaságok Szövetségének Debreczenben 1909. június 1-én tartott közgyűlésen felirattal is szorgalmazva lett, sőt többben közöttünk néhai Darkó Jenő is, s e közlemény írója is reámutattak a gyakorlati megvalósítás útjaira.¹

Dr. Ferenczy Géza.

¹ Ámbár tudtunk szerint a magyar kormány vette kezébe e kérdés rendezését, s már ilyen irányban lépések is történtek, mégis közöljük ezt az érdekes s a dolog mélyére ható cikket, annál is inkább, mert a „Keresztény Magvető”-ben még 1911-ben sürgette Dr. Tóth György afia e kérdés rendezését. Szerk.

Unitáriusok református szemüvegen keresztül.

Az „Út“ című református folyóirat ez év januári számában Szent-Iványi Sándor: „Keresztény imádkozás“ c. fordításával kapcsolatban I. L. szignálással egy kritikai ismertetés jelent meg, amely azonban inkább az unitáriusoknak, mint a fordító munkájának szól és nem a legkedvezőbben. Szinte az az érzésünk, hogy a könyvismertetés csak ok volt a kirohanásra, mert a szerző csakugyan kirohant ellenünk. Hogy miért, azt mi unitáriusok alig tudjuk megmagyarázni. Idáig azt hittük, hogy a kolozsvári Ref. Teológia, mert ha nem csalódunk, Imre professzorról van szó, felekezeti magatartásában nem azonosítja magát a debreceniekkel, most azonban megváltozott a véleményünk. Kénytelenek vagyunk belátni, hogy a közelmúlt hallgatás inkább a kisebbségi sorsban vállalt szolidaritásnak, quasi barátságának szövege, mint a keresztény megértésnek. Mi ezért a hallgatásért hálásak is vagyunk, de a felszabadulással történő kirohanást, melyet a legszentebb ügyünkbe, vallásos belső életünkbe való illetéktelen beleavatkozásnak minősítünk, a leghatározottabb módon visszaútasítjuk. És tesszük ezt nemcsak jogos önértékből, de a tisztánlátó és ítélő tárgyilagosság szempontjából is. Mert miről is van szó?

Imre professzor áttanulmányozván a Keresztény Magvetőben sorozatosan megjelent cikkeket, melyek Hiszekegyünk reformjával kapcsolatban bizonyos vitákat idéztek elő, vádként állapítja meg, hogy elsekélyesedtünk, a történelmi unitarizmus útjáról letértünk, az imádkozás és a lélek mély problémája kihullott az életünkéből, általában zűrzavar van nálunk.

Hitelvi szempontból mi unitáriusok más felekezetektől sohasem vártunk elismerést vagy dicséretet. Viszont a tompított vagy éles bírálatok mindig arról győztek meg, hogy helyes úton járunk, a tiszta és öntudatos unitarizmust éljük. Látvány láttuk, hogy azért szídnak, mert ha nem is megvalloltan, de rejtetten a vallásunk vonzó befolyásától féltik hiveiket. Szükség volt a hamis színű beállításra, hogy túl népszerűek és rokonszenvesek ne lehessünk mások előtt, (gondoljunk csak azokra a képtelenebbnél-képtelenebb vádakra, melyekkel a történelem folyamán bennünket illettek!) Itt azonban nem pusztán bírálatról, hanem kemény vádról van szó, melyet egyenes kötelességünk kivédni.